

*Р.В. ВЕРЕША,
кандидат юридичних наук, доцент
(Академія адвокатури України)*

КВАЛІФІКАЦІЙНІ ПОМИЛКИ

Кваліфікаційні помилки — це неправильне встановлення наявності або відсутності складу злочину, а також його відповідності нормам Загальної та Особливої частин КК України. Таки помилки, на відміну від кримінально-процесуальних, носять кримінально-правовий характер. Основні джерела кваліфікаційних помилок — недоліки законодавства та вади правозастосування.

До кваліфікаційних помилок належать неправильні покарання. Вчинення злочину або незакінчення його з незалежних від особи обставин (замах і готування) — межа кваліфікації злочинів. При цьому, кваліфікаційні помилки узагальнено можна класифікувати на три групи:

1. Невизнання наявності складу злочину у діяннях, в яких він міститься;
2. Встановлення наявності складу злочину у діяннях, де він відсутній;
3. Неправильне обрання норми КК України для кваліфікації злочинів.

Перша із названих помилок є найбільш розповсюдженою. Деякі вчені цю помилку називають некваліфікацією, тобто невизнання правозастосовним органом складу злочину у тих випадках, де в дійсності він існує. Це породжує штучну латентність злочинів. При цьому, аналіз судової практики свідчить про те, що в деяких випадках має місце приховування злочинів з боку тих осіб, які зобов'язані їх розкривати.

Також, «некваліфікація злочинів» може мати місце у зв'язку із непропорційною відмовою правозастосовних органів у кримінальному переслідуванні і порушенні кримінальної справи, перебільшеним уявленням про диспозитивність в матеріальному та процесуальному кримінальному праві. Чинний КПК України визнає

декілька категорій справ, справами приватного і приватно-публічного обвинувачення. По справам публічного і приватно-публічного обвинувачення відповідні правозастосовні органи зобов'язані здійснювати кримінальне переслідування. В кожному випадку виявлення ознак злочину вони зобов'язані застосовувати передбачені КПК України заходи по встановленню події злочину, викриттю осіб або особи винуватих у вчиненні злочину. Сучасна ж слідча практика все частіше не здійснює кримінальне переслідування по справам публічного обвинувачення при заподіянні шкоди особі. Вимагає від потерпілих осіб заяв, хоча існують ознаки злочину в межах відповідної події, а в окремих випадках, і за наявності підозрюваної особи. Справи публічного обвинувачення тим самим всупереч закону перетворюються у справи приватного обвинувачення. Це також спосіб некваліфікації, тобто основної кваліфікаційної помилки, оскільки юридична компетенція не будь-якого потерпілого дозволить йому на належному рівні скласти заяву і подати її у відповідний орган дізнання або слідства. Втрачається час, докази, так би мовити, по гарячим слідам, поширюється штучна латентність і укриття злочинів.

Друга кваліфікаційна помилка — це встановлення правоохоронними органами наявності у вчиненому складів злочинів, яких в дійсності немає. виправлення цієї помилки судами (виправдальні вироки по кожній десятій справі) — показник здебільшого професійності судової влади. Однак таке виправлення на практиці часто обумовлюється певними труднощами. Оскільки, відповідно до законодавства і судові органи, і органи, що підтриму-

ють у суді державне обвинувачення (прокуратури) є окремими складовими єдиної системи державних правозастосовних органів. Мабуть, саме тому, у переважній більшості обвинувальних вироків судів мотивувальна частина на 80—100 відсотків відтворює зміст державного обвинувачення по справі.

Не сприяє зменшенню кваліфікаційних помилок іздавна відомий процесуальний принцип, заборони повороту до гіршого в судових актах вищестоящих інстанцій. Пославшись на положення Конституції України, Всесвітню декларацію прав людини і громадянина, інші міжнародні акти, Пленум Верховного суду України визнав, що судові рішення підлягає перегляду, якщо виявлені суттєві порушення у ході досудового слідства свідчать про наявність помилки, оскільки таке рішення, в тому числі, не відповідає вимогам справедливості. Мова йде про судові помилки, які носять фундаментальний, принциповий характер, коли не виправлення такої помилки викривлювало б саму суть правосуддя, суть вироку, як акту правосуддя, унеможлиблювало б забезпечення необхідного балансу конституційно захищених цінностей, прав і законних інтересів засуджених та потерпілих.

До складу кваліфікаційних помилок пов'язаних з неправильною юридичною оцінкою вчиненого, належать «надмірні» кваліфікації або «кваліфікації з запасом». Вони нерідко допускаються правозастосовними органами свідомо, не лише у зв'язку із традиційним обвинувальним спрямуванням, а в першу чергу у зв'язку із суперечностями кримінально-процесуального законодавства. Як зазначалось вище, закон забороняє так званий «поворот до гіршого». Вищестоящі судові інстанції не мають права самостійно, без спрямування справи до суду першої інстанції, перекваліфікувати злочин за більш суворою нормою КК України. Перекваліфікація на більш м'яку норму КК України допускається. У зв'язку з цим, судді і визначають при кваліфікації додат-

кові статті КК України не виправдано, забезпечуючи штучну реалізацію принципу повноти кримінально-правової кваліфікації. Так звані «зайві» статті вищестоящі суди можуть виключати і вирок буде справедливим. Зворотню ж ситуацію, без повернення справи на новий судовий розгляд, КПК України не дозволяє. Така ж логіка кваліфікації і в органів досудового слідства.

В результаті по відношенню до обвинуваченого і підсудного отримується зворотній ефект. Кваліфікація злочинів свідомо виходить помилково завершеною з усіма відповідними наслідками. При цьому, не виключається, що вищестоящі інстанції можуть залишити помилкову, несприятливу кваліфікацію за обвинувальними висновками і вирокими без змін. У цьому разі відбувається, так званий «поворот до гіршого».

Помилкова юридична оцінка вчиненого у зв'язку із неправильним обранням норми КК України за розповсюдженням визначається таким чином:

1. Кваліфікація оціночних ознак злочину;
2. Кваліфікація єдиних складних і сукупних злочинів;
3. Кваліфікація суспільно небезпечних наслідків;
4. Кваліфікація малозначних діянь і злочинів, що межують з проступками.

Враховуючи викладене вище, можна виділити дві основні причини кваліфікаційних помилок:

1. Законодавча;
2. Правозастосовна.

Перша полягає у проблемності КК України, неточності його норм або в їх застарілості. За значенням і об'ємом впливу на кваліфікацію злочинів, основним в даному разі, є відсутність в КК України складів необережного заподіяння середньої тяжкості тілесного ушкодження.

До наступної групи недоліків КК України, що породжують кваліфікаційні помилки належать невизначення законодавцем складоутворюючих елементів злочи-

нів з ознаками, що їх відокремлюють. Це призводить до розмивання меж між злочинами і проступками, між суміжними складами злочинів. При цьому, основними складоутворюючими елементами є суспільно небезпечні наслідки, вина, в першу чергу умисна, мотив і мета, а також способи вчинення злочину (насильницькі, з використанням службових повноважень, обман тощо). За нормами де ці елементи чітко визначені, кваліфікаційні помилки допускаються з вини правозастосовних органів.

До недоліків чинного кримінального законодавства можна віднести надмірність криміналізації діянь, що являє собою передбачення в КК України таких складів злочинів, які межують з проступками, і більш ефективно могли б переслідуватись у цивільному, адміністративному чи дисциплінарному порядку. Це стосується злочинів невеликої тяжкості, а також ряду злочинів середньої тяжкості у сфері господарської діяльності. В таких випадках порушується правило кодифікації: якщо діяння за асоціальністю перебуває на межі злочинів і проступків, то для відповідальності за нього, перевага має надаватись не кримінальному, а іншим галузям права.

Неточність кримінального законодавства, як причина кваліфікаційних помилок, пов'язана з порушенням при здійсненні законотворчої діяльності правил за-

конодавчої техніки. Це перш за все мовні та системні правила. Багатозначність, що породжує кваліфікаційні помилки, має місце при вживанні у КК України термінів-понять, які різні за граматичним значенням відповідно до словників української мови, етимологічного і тлумачного. В таких випадках доцільно уникати їх вживання в законі, або вживати у загальноприйнятому значенні.

Не менш значущою причиною кваліфікаційних помилок є недоліки в діяльності правоохоронних і судових органів. Ця помилка може полягати у неправильному обранні норми КК України для ідентифікації скоєного із складом злочину. Це відбувається у зв'язку із неточністю тієї або іншої норми КК України, непрофесійністю практичних працівників, а також неоднозначним тлумаченням кримінального закону з боку юридичної науки. Таким чином:

1. Кваліфікаційні помилки являють собою невірну з точки зору законності і обґрунтованості правову оцінку суспільно небезпечних діянь;

2. Таких помилок припускається законодавець, офіційні правозастосовні органи і особи, які здійснюють неофіційне тлумачення кримінального закону;

3. Основні причини кваліфікаційних помилок — недоліки законодавства і непрофесійність правозастосовних органів.